

Marcin Adamski

Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – PIB w Warszawie

SYTUACJA EKONOMICZNA W ROLNICZYCH SPÓŁDZIELNIACH PRODUKCYJNYCH W LATACH 2009-2011

THE ECONOMIC SITUATION IN THE AGRICULTURAL PRODUCTION COOPERATIVES IN THE YEARS 2009-2011

Słowa kluczowe: rolnicze spółdzielnie produkcyjne, gospodarstwa indywidualne

Key words: agricultural production cooperatives, individual farms

Abstrakt. Celem badań było ukazanie zmian, które zaszły w grupie gospodarstw wielkoobszarowych funkcjonujących w formie rolniczych spółdzielni produkcyjnych (RSP) w latach 2009-2011. Ze względu na małą dostępność informacji o tej formie gospodarstw rolniczych w Polsce dane do analizy pochodziły jedynie z bazy IERiGŻ-PIB. Baza powstała na podstawie corocznych list 100 najlepszych RSP. Z przeprowadzonych analiz wynika, iż badana grupa spółdzielni w latach 2009-2011 poprawiała swoje wyniki finansowe oraz prowadziła intensywne procesy inwestycyjne.

Wstęp

Rolnicze spółdzielnie produkcyjne (RSP) są podmiotami łączącymi cechy dwóch grup gospodarstw rolniczych występujących w Polsce – gospodarstw indywidualnych i przedsiębiorstw osób prawnych. Cechą łączącą RSP z gospodarstwami indywidualnymi jest opieranie działalności tych jednostek głównie na pracy własnej. Należy przy tym pamiętać, iż RSP podlegają również wielu przepisom wynikającym z ich osobowości prawnej. Mimo tych podobieństw, RSP mają inne cele niż pozostałe grupy gospodarstw. Przede wszystkim podstawowym celem działalności RSP jest zapewnienie członkom pracy oraz wynagrodzenia na poziomie przez nich akceptowalnym [Guzewicz i in. 2007]. Gospodarstwa spółdzielcze są zatem zrzeszeniem osób fizycznych, które zjednoczyły się dobrowolnie w celu zaspokojenia swoich aspiracji i potrzeb ekonomicznych [Brzozowski 2005]. Mimo wyraźnego zmniejszania się liczby gospodarstw rolnych w takiej formie po transformacji ustrojowej, RSP wciąż stanowią znaczący element polskiego rolnictwa [Dzun 2009].

Celem badań była analiza aktualnych wyników ekonomicznych osiągniętych w spółdzielniach w latach 2009-2011.

Materiał metodyka badań

Wykorzystano dane z ankiet, które wypełniły RSP biorące udział w ostatnich 3 edycjach rankingu *Lista 100 najlepszych RSP*, opracowywanego przez Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – PIB (IERiGŻ-PIB) w Warszawie. Takich RSP w analizowanym okresie było 84, co stanowiło około 12% całej zbiorowości tego typu gospodarstw¹. Przeprowadzona analiza wyników ekonomicznych w RSP w głównej mierze koncentruje się na takich wskaźnikach jak: przychody ogółem, wartość dodana, dochodowość działalności gospodarczej oraz indeks tworzenia wartości. Przychody ogółem określono jako sumę przychodów ze sprzedaży produktów i zrównanych z nimi pozostałych przychodów operacyjnych (pomniejszonych o zysk ze zbycia aktywów niefinansowych) i przychodów finansowych. Wskaźnik wartości dodanej obliczono jako stosunek wartości dodanej do przychodów ogółem. Wartość dodaną określono przez dodanie jej składników:

¹ Według danych Krajowego Związku Rewizyjnego Rolniczych Spółdzielni Produkcyjnych w dalszym ciągu funkcjonujących spółdzielni jest około 700.

dochodu ogólnego, amortyzacji, podatku rolnego i innych podatków obciążających koszty, czynszu dzierżawnego, kosztów kapitału obcego (odsetki), kosztów wynagrodzeń pracowników najemnych wraz ze świadczeniami oraz świadczenia na rzecz członków spółdzielni. Wskaźnik dochodowości działalności gospodarczej obliczono jako stosunek dochodu ogólnego do sumy przychodów: ze sprzedaży produktów i zrównanych z nimi pozostałych przychodów operacyjnych oraz przychodów finansowych. Ostatni ze wskaźników został stworzony na potrzeby rankingów opracowywanych w IERiGŻ-PIB w Warszawie. Indeks tworzenia wartości (właścicielskiej) jest ilorazem rentowności (dochodowości netto) kapitału własnego na koniec roku oraz jego kosztu. Ten ostatni ustalono jako sumę rentowności aktywów bez ryzyka oraz premii za ryzyko finansowe. Jako aktywa bez ryzyka przyjęto średnie oprocentowanie lokat bankowych złożonych na okres do dwóch lat włącznie (np. w 2011 r. wyniosło ono 5,0% w stosunku rocznym). Premię za ryzyko określono z kolei jako iloczyn różnicy między ww. rentownością lokat bankowych (5,0%) a oprocentowaniem długu każdego gospodarstwa (stosunek zapłaconych odsetek do sumy zobowiązań długo- i krótkoterminowych na koniec roku) i stopnia zadłużenia kapitału własnego (ww. sumę zobowiązań długo- i krótkoterminowych podzielono przez wartość kapitału własnego na koniec 2011 r.).

Oceny ekonomicznej dokonano dla całej zbiorowości w trzyletnim panelu gospodarstw, jak również w podziale na 3 kierunki produkcji: 1) mieszane, a więc taki, w którym występowała mniej więcej równowaga produkcji roślinnej i zwierzęcej, 2) roślinne, tzn. takie, w którym miała miejsce zdecydowana przewaga produkcji roślinnej nad zwierzęcą, 3) zwierzęce, w którym przeważała produkcja zwierzęca nad roślinną. Należy zaznaczyć że ukierunkowanie produkcji zostało samodzielnie określone przez uczestników rankingu na podstawie przeważającego udziału sprzedaży określonych rodzajów produktów w sprzedaży ogółem.

Wyniki badań

Przeprowadzona analiza zbiorowości RSP w latach 2009-2011 wykazała poprawę uzyskiwanych wyników ekonomicznych. Można stwierdzić, że poprawie uległy niemal wszystkie z analizowanych wskaźników (tab. 1). Wskaźnik dochodowości działalności gospodarczej wzrósł w 2011 r. o 2,3 p.p. w stosunku do ubiegłego roku i o 4,2 p.p. w stosunku do 2009 r. Nieco wolniej wzrastał wskaźnik wartości dodanej w zbiorowości RSP. W ciągu 2 lat wzrósł on o 2,2 p.p., w ostatnim roku jednak wzrost ten był nieznaczny (0,4 p.p.). Zatem kolejny rok utrzymywania się wysokich cen na produkty rolne znalazł odbicie w uzyskiwanych wynikach RSP. Obok czynników rynkowych silnym bodźcem kształtującym wskaźniki ekonomiczno-finansowe były zawsze płatności bezpośrednie, ich stawki w stosunku do 2010 r. (porównując sumy jednolitej płatności i uzupełniającej) zwiększyły się o ponad 10%.

Analogiczne zmiany jak w przypadku wskaźników finansowych w RSP zaszły również w wydajności pracy. Wydajność pracy mierzona jej dochodowością na jednego członka w 2011 r. wyniosła ponad 62 tys. zł, była zatem wyższa o 67% niż w 2009 r. i o 34% wyższa niż w 2010 r. Był to znaczący wzrost, zwłaszcza że obserwowany rokrocznie, a ze względu na powolny proces redukcji zatrudnienia, jaki miał miejsce w RSP (w ciągu ostatniego roku spadek o 3%), w głównej mierze spowodowany był poprawą sytuacji finansowej. W analizowanych RSP wskaźnik wydajności pracy był wysoki (wartość dodana na osobę). Jedna osoba zatrudniona w spółdzielniach w 2011 r. generowała wartość dodaną na poziomie 88 tys. zł, podczas gdy w latach 2009 i 2010 było to odpowiednio o 28 tys. zł i 18 tys. zł mniej. Warto jednak podkreślić, że tak korzystny poziom wydajności pracy trudno będzie spółdzielniom utrzymać w latach o gorszej koniunkturze w rolnictwie, bez dalszego ograniczenia zatrudnienia. Zaangażowanie pracy w tych jednostkach w przeliczeniu na 100 ha UR jest dalej jednym z najwyższych spośród wszystkich grup gospodarstw wielkotowarowych. Wskaźnik ten w latach 2009-2011 uległ znacznemu ograniczeniu (11%), nadal jednak w RSP w tej dziedzinie pozostaje wiele do zrobienia. Z przeprowadzonych analiz wynika również, iż 2011 r. był kolejnym, gdy w zbiorowości RSP utrzymywały się na stosunkowo wysokim poziomie wskaźniki płynności finansowej, a zatem RSP kontynuowały bardzo ostrożną i bezpieczną strategię finansowania swojej działalności.

Tabela 1. Sytuacja ekonomiczno-finansowa RSP w latach 2009-2011

Table 1. Economic and financial situation RSP in 2009-2011

Wyszczególnienie/Specification	Lata/Year			2009 = 100%
	2011	2010	2009	
Przeciętny obszar badanej RSP/Average area RSP [ha]	586	591	593	98,8
Przychody ogółem na 1 ha [tys. zł]/Total revenues per 1 ha [thous. PLN]	10,93	9,14	8,47	129,0
Pracujący na 100 ha UR [osoby]/Employed on a 100 ha [in persons]	4,58	4,69	5,17	88,6
Wartość dodana [tys. zł/osobę]/Value added [thous. PLN per person]	88,46	69,90	59,00	149,9
Wskaźnik wartości dodanej/Value added ratio [%]	42,09	41,71	39,94	105,4
Wskaźniki dochodowości/Indicators of profitability				
– pracy członka [zł/osobę]/per working member [PLN per person]	62 164	46 232	37 175	167,2
– działalności gospodarczej/economic activity [%]	28,21	25,89	24,03	117,4
Wskaźnik płynności bieżącej/Current liquidity ratio	3,05	2,95	2,90	105,2
Wskaźnik płynności szybkiej/Quick liquidity ratio	1,81	1,78	1,64	110,4
Indeks tworzenia wartości/Value creation index	0,48	0,98	0,39	123,1

Źródło/Source: Adamski i in. 2013

Znacząca poprawa wyników w RSP w latach 2009-2011 nie spowodowała zatrzymania procesu ubytku ziemi z tej grupy gospodarstw. To zjawisko, choć bardzo ograniczone od momentu przystąpienia do Unii Europejskiej (UE), jest nadal widoczne, a w 2011 r. wyraźnie przybrało na sile. W 2011 r. przeciętnie z RSP ubyło 7 ha UR (około 1,2%) w stosunku do 2009 r., przy czym aż 5 ha z tych 7 ha ubyło w 2011 r. Należy przy tym zaznaczyć, że nie wszystkie RSP ograniczały zasoby ziemi. W 2011 r. RSP, które powiększyły obszar, stanowiły 21% zbiorowości, kolejną znaczącą grupą to RSP, które utrzymały areal posiadanych UR bez zmian – w 2011 r. było ich 38%. Pozostała największa zbiorowość RSP (41%) to te, które ograniczyły swój obszar.

Bardzo dobre wyniki w zbiorowości RSP wpłynęły również pozytywnie na poziom intensywności gospodarowania. Przychody w 2011 r. na 1 ha UR wyniosły około 11 tys. zł, a w analizowanym trzyleciu obserwowano ich 30-proc. wzrost. Należy podkreślić, że największy wzrost wskaźnika intensywności gospodarowania nastąpił w 2011 r. Mimo znaczącej poprawy i zmniejszania różnic między innymi formami gospodarstw, RSP nadal wykazywały w tym aspekcie znaczący potencjał. Identyfikacja tych obszarów w każdej RSP może rozstrzygnąć o przyszłości tej grupy gospodarstw.

Począwszy od 2009 r. spółdzielnie charakteryzowała rozszerzona stopa reprodukcji majątku, w 2011 r. stopa inwestowania wynosiła 1,48. W dalszym ciągu pomimo dobrych uwarunkowań do inwestycji, podobnie jak w 2010 r. i w 2011 r. około 10 RSP nie odtwarzało majątku w ogóle. Znaczącą grupę (44%) stanowiły RSP, które prowadziły jedynie remonty na skalę nieprzekraczającą wysokości amortyzacji. Zatem prawie połowa (46%) analizowanej grupy RSP to jednostki prężnie inwestujące i rozwijające się.

Niepokojący aspekt, zwłaszcza z punktu oceny właścicielskiej, to znaczne pogorszenie w 2011 r. poziomu indeksu tworzenia własności w RSP. Wartość tego wskaźnika dla samych spółdzielców powinna być niesatysfakcjonująca oraz powinna być powodem poszukiwania przyczyn takiego zjawiska.

Analogicznie jak przy wskaźnikach dla całej zbiorowości, 2011 r. był kolejnym, który pozwolił na poprawę wyników ekonomicznych we wszystkich ukierunkowaniach produkcyjnych (tab. 2).

W 2011 r. najmniej było RSP o ukierunkowaniu na produkcję zwierzęcą. W grupie tej odnotowano najniższe wartości dochodowości i wydajności pracy, jednak dane za ostatni okres wskazują na poprawę tej sytuacji. W wynikach uzyskanych przez tę grupę można doszukać się analogii do sytuacji na rynku produktów zwierzęcych, których ceny również w tym okresie wzrosły. Od wielu lat przy analizie tej grupy RSP wskazuje się na znaczące obciążenie czynnikiem pracy (zatrudnienie w 2011 r. w tej zbiorowości wyniosło przeciętnie 7 osób na 100 ha UR), którego koszty niezmiennie

Tabela 2. Sytuacja ekonomiczno-finansowa RSP według ukierunkowania produkcyjnego w latach 2009-2011
 Table 2. Economic and financial situation RSP by direction of the production in the years 2009-2011

Wyszczególnienie/Specification	Kierunek produkcji/Direction of production								
	roślinny/crop			zwierzęcy/animal			mieszany/mixed		
	2011	2010	2009	2011	2010	2009	2011	2010	2009
Przeciętny obszar badanej RSP/ Average area RSP [ha]	654	658	652	629	642	660	473	476	480
Pracujący na 100 ha UR [osoby]/ Employed on a 100 ha [in persons]	3,3	3,4	3,6	6,9	6,8	7,0	4,8	5,2	5,3
Wartość dodana [tys. zł/osobę]/ Value added [thous. PLN per person]	105,1	81,0	64,4	64,3	56,9	49,7	78,7	61,3	57,2
Wskaźnik wartości dodanej/ Value added ratio [%]	43,5	34,9	37,5	36,5	34,6	37,7	43,9	42,8	43,2
Wskaźniki dochodowości/Indicators of profitability									
– pracy członka [zł/osobę]/ per working member [PLN per person]	74,5	53,6	39,0	42,9	36,9	31,0	55,9	41,3	39,0
– działalności gospodarczej/ economic activity [%]	29,7	28,3	21,4	24,2	19,5	24,8	29,3	26,8	28,4
Wskaźnik płynności bieżącej/ Current liquidity ratio	4,59	3,76	2,59	2,04	2,04	1,62	3,11	3,79	3,84
Wskaźnik płynności szybkiej/ Quick liquidity ratio	2,85	2,34	1,50	0,95	0,94	0,59	1,96	2,48	2,21
Indeks tworzenia wartości/ Value creation index	0,68	1,81	0,47	0,25	0,05	-0,13	0,29	0,53	0,53

Źródło/Source: Adamski i in. 2013

i systematycznie wzrastały. Jedna osoba zatrudniona w 2011 r. w RSP nastawionej na produkcję zwierzęcą generowała o 74% mniejszy dochód niż w spółdzielni o roślinnym kierunku produkcji i o 30% mniejszy niż w specjalizacji mieszanej. Na tle całej zbiorowości RSP, grupę o specjalizacji zwierzęcej w największym stopniu dotyczyło zjawisko ograniczania powierzchni UR. W latach 2009-2011 spółdzielnie te zmniejszyły posiadaną powierzchnię o około 5%, podczas gdy redukcja arealu w grupie RSP o mieszanym kierunku produkcji nie przekroczyła 1,5%, a roślinnym powierzchnia ta nawet nieznacznie wzrosła.

Kolejną grupą co do wielkości i osiąganych wyników były RSP o ukierunkowaniu mieszanym. Zbiorowość ta osiągnęła w 2011 r. bardzo dobre wskaźniki dochodowości działalności gospodarczej oraz wartości dodanej. Pod względem wartości dodanej w ostatnim roku RSP te były nawet nieznacznie lepsze od tych o ukierunkowaniu na produkcję roślinną. Podobnie jednak jak w RSP o kierunku produkcji zwierzęcej, znacznie wyższe zatrudnienie powodowało wyraźne różnice w dziedzinie wydajności pracy między spółdzielniami mieszanym a roślinnym kierunkiem. W przeliczeniu na jednego członka, RSP o kierunku produkcji mieszanym osiągnęły niższą dochodowość w latach 2010 i 2011, odpowiednio o 12 i 19 tys. zł. Podobne różnice wystąpiły również w przypadku mierzenia wydajności pracy wartością dodaną. W przypadku analizy tej grupy RSP na tle tych ukierunkowanych na produkcję roślinną ujawniła się słabość spółdzielni, która wynikała ze specyfiki tej formy gospodarstw, tj. braku możliwości elastycznego kształtowania zasobów pracy. RSP o kierunku mieszanym, pomimo ogólnie dobrych na tle ogółu wyników finansowych, nie powiększały swojej wartości właścicielskiej. Powinien być to dla nich wyraźny bodziec do poszukiwania sposobów poprawy rentowności działalności.

Odnosząc wyniki dla RSP pozostałych specjalizacji do RSP ukierunkowanych na produkcję roślinną można stwierdzić, że zbiorowość ta w ostatnim trzyleciu charakteryzowała się zdecydowanie najkorzystniejszymi wynikami. Ze względu na swoją działalność spółdzielnie te charakteryzowały się największą ze wszystkich grup powierzchnią UR, którą w dodatku powiększały. Główną przyczyną tak dobrych wyników tej grupy RSP były bardzo wysokie ceny zbóż

w 2010 i 2011 r. Pomimo jednak utrzymania koniunktury na tym rynku, w 2011 r. te RSP nie osiągnęły rentowności działalności, która umożliwiłaby ukształtowanie się indeksu tworzenia własności na poziomie jedności. W tej grupie spółdzielni wystąpiło niedostateczne efektywne gospodarowanie wolnymi środkami finansowymi, w tym szczególnie gromadzenie nadmiernej ilości gotówki na rachunkach oraz utrzymywanie wysokiego stanu należności.

Wnioski

Przeprowadzona analiza zbiorowości RSP wykazała poprawę uzyskiwanych wyników ekonomicznych. Rok 2011 był korzystnym okresem dla RSP, podobnie jak ostatnie trzylecie. Wśród wszystkich badanych spółdzielni w analizowanym okresie RSP o ukierunkowaniu na produkcję roślinną miały najlepsze wskaźniki ekonomiczno-produkcyjne, natomiast najsłabsze wyniki uzyskały RSP z dominującą produkcją zwierzęcą.

W analizowanej grupie RSP 2011 r. był kolejnym okresem, gdy poprawie ulegały wskaźniki dochodowości i wydajności pracy. Należy przy tym podkreślić, iż wzrost tych wskaźników oparty był nie tylko na rosnącej dochodowości działalności gospodarczej, ale przede wszystkim na stopniowej racjonalizacji zatrudnienia w RSP.

W zbiorowości RSP w latach 2009-2011 były aktywnie prowadzone procesy inwestycyjne. Można mówić o pewnym długo oczekiwanim ożywieniu w tej grupie gospodarstw. Znacząca poprawa wyników w RSP w latach 2009-2011 nie spowodowała jednak zatrzymania procesu ubytku ziemi w tej zbiorowości. Zjawisko wyprzedawania gruntów, choć bardzo ograniczone od momentu przystąpienia do UE, jest obecne w analizowanej grupie RSP.

Literatura

- Adamski M., Gac E., Kagan A., Kowalski A., Kulawik J., Osuch D., Pawłowska-Tyszko J., Zdzieborska M. 2013: *Ranking 300 Najlepszych Przedsiębiorstw Rolnych w 2011 roku*, Wyd. IERiGŻ- PIB, Warszawa.
- Brzozowski B. 2005: *Spółdzielczość wiejska w aktywizacji środowisk lokalnych na tle jej współczesnych problemów*, Kraków.
- Dzun W. 2009: *Spółdzielnie produkcji rolnej w procesie przemian systemowych*, Zag. Ekon. Rol., nr 4, Warszawa.
- Guzewicz W., Kagan A., Zdzieborska M. 2007: *Procesy dostosowawcze w rolniczych spółdzielniach produkcyjnych*, Program Wieloletni 2005-2009, Raport nr 77, IERiGŻ-PIB, Warszawa.

Summary

The aim of this study was to show the changes that occurred in the group of large-scale farms functioning in a form of agricultural production cooperatives (RSP) in the years 2009-2011. Due to little availability of information concerning this form of farms in Poland, the data for the analysis were gathered from the database of the Institute of Agricultural and Food Economics – National Research Institute. This database was created in connection with the annual publication of Top 100 RSP. The analyses show that the surveyed group of cooperatives improved its financial results and conducted intensive investment processes in 2009-2011.

Adres do korespondencji
mgr inż. Marcin Adamski
Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – PIB
ul. Świętokrzyska 20
00-002 Warszawa
tel. (22) 505 45 33
e-mail: adamski@ierigz.waw.pl